

Η συνδρομή της Λογοτεχνικής Θεωρίας στην καλλιέργεια του Λογοτεχνικού Γραμματισμού στο πλαίσιο της Δημιουργικής Γραφής με όχημα το Παραμύθι

Αναστασία-Σεβαστή Δεναξά

Φιλολόγος, Μ.Εδ. Δημιουργική Γραφή, Μ.Εδ. Γλωσσολογία
nadenaxa@gmail.com

Ευαγγελία Αραβανή

Σύμβουλος-Καθηγήτρια «Δημιουργική Γραφή», Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
earavani02@gmail.com

➤ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άκουσμα της λέξης παραμύθι πολλούς τους ταξιδεύει στην παιδική αθωότητα, όπου όλα είναι πιθανό να συμβούν και το καλό πάντα κερδίζει. Πρίγκιπες, νεράιδες και δράκοι, πύργοι, παλάτια και μαγεμένα αντικείμενα παρέσυραν και εξακολουθούν να παρασύρουν στη δίνη τους μικρούς –και μεγάλους– αναγνώστες-ακροατές. Στη σύγχρονη εποχή ολόένα και περισσότερο αναγνωρίζεται η ανάγκη της διδασκαλίας του στην Εκπαίδευση, καθώς έχει πλέον αποδειχθεί η επίδρασή του στη γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, αλλά και στην καλλιέργεια της δημιουργικής και της κριτικής τους σκέψης. Σημείο αναφοράς της εργασίας αποτελεί το σύντομο παραμύθι «Ο φτωχός και τα γρόσια», που ανθολογείται στο βιβλίο της Α' Γυμνασίου και προέρχεται από την περιοχή της Νάξου, ενώ πρωτοδημοσιεύτηκε το 1874. Ανήκει στον ευρύ τύπο των διηγηματικών ή κοσμικών παραμυθιών, τα οποία αναφέρονται στις περιπέτειες των ανθρώπων χωρίς να χρησιμοποιούν υπερφυσικά στοιχεία. Ειδικότερα, το συγκεκριμένο παραμύθι κατατάσσεται στην κατηγορία των διδακτικών παραμυθιών. Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στη μορφολογική του προσέγγιση, όπως αυτή διατυπώθηκε από τη Μορφολογική θεωρία του Προπ και μπορεί να λειτουργήσει ως εκπαιδευτική πρόταση και η Μορφολογική θεωρία ως διδακτικό εργαλείο, έχοντας ερευνητικό στόχο την καλλιέργεια του λογοτεχνικού γραμματισμού και των αφηγηματικών και δημιουργικών δεξιοτήτων σε παιδιά σχολικής ηλικίας. Ο συνδυασμός της Λογοτεχνικής θεωρίας και της Δημιουργικής γραφής ως εκπαιδευτικό εργαλείο φάνηκε ότι συμβάλλει στην ενεργοποίηση αναγνωστικών στρατηγικών, ώστε ο/ η μαθητής/ τρια- αναγνώστης/ τρια να εστιάζει στο ίδιο το κείμενο και τους μηχανισμούς του, αναγνωρίζοντας τη βασική δομή της αφηγηματικής του πλοκής. Παράλληλα, όπως διαπιστώθηκε συντελεί στην εξάσκησή του στη Δημιουργική Γραφή, αναπτύσσοντας την ικανότητα να σπάει διαρκώς τα σχήματα της εμπειρίας και να χειρίζεται με έναν τρόπο διαφορετικό αντικείμενα και έννοιες μέσα από μετασχηματισμούς του παραμυθιού, εμπλουτισμό της ιστορίας προσθέτοντας τις λειτουργίες που απουσιάζουν και δημιουργικούς ανασχηματισμούς σε επίπεδο διακειμενικότητας.

Λέξεις-κλειδιά: Μορφολογική Θεωρία, Δημιουργική Γραφή, Λογοτεχνικός Γραμματισμός.

➤ ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ ΡΟΛΟ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Το παραμύθι είναι το δημοφιλέστερο λογοτεχνικό είδος στην παιδική ηλικία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν απευθύνεται σε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Max Lüthi (1982) «το παραμύθι είναι εν μέρει ψυχαγωγία, εν μέρει παιδαγωγία, στην ολότητά του όμως είναι ο καθρέπτης της ανθρώπινης ύπαρξης και των δυνατοτήτων του ανθρώπου» (Μερακλής, 1996: 57). Προέρχεται από την κοινωνία και απευθύνεται σε αυτήν καθώς είναι «ένα ανθρωπολογικό είδος που παρουσιάζει μια καθολικότητα, που υπερβαίνει εθνικά όρια, όπως επίσης υπερβαίνει και τα όρια των λογοτεχνικών ειδών» (Μερακλής, 1992: 39), διατηρώντας ταυτόχρονα τα καθολικά, αλλά και τα εθνικά χαρακτηριστικά του κάθε λαού. Μέσα από την ιδιαίτερη γλώσσα που χρησιμοποιεί -της τυποποίησης, των συμβόλων, αλλά και της αφηγηματικής του τέχνης- έχει αποκτήσει οικουμενικότητα, με αποτέλεσμα λαοί εντελώς διαφορετικοί μπορούν να επικοινωνούν, να συνεννοούνται ή και να συμφωνούν (Κανατσούλη, 2007: 81) μέσω αυτού. Αυτή η γλώσσα των παραμυθιών κατάφερε να είναι μια γλώσσα ενοποιητική, οικουμενική, παγκόσμια. Σε ταυτόχρονο χρόνο, όμως, αφήνει και άφθονο χώρο για το διαφορετικό, το ιδιαίτερο προς ανάπτυξη τοπικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων.

Στη σύγχρονη εποχή, ολοένα και περισσότερο αναγνωρίζεται η ανάγκη της διδασκαλίας του παραμυθιού στην Εκπαίδευση. Έχει πλέον αποδειχθεί και κατανοηθεί η επίδρασή του, εκτός από τη γνωστική ανάπτυξη, ιδιαίτερα στη συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, καθώς και στην ανάπτυξη της δημιουργικής και της κριτικής σκέψης τους (Αναγνωστόπουλος, 1997; Αυδίκος, 1999; Μαλαφάντης, 2006). Σύμφωνα με την Collins (2010: 182) τα παραμύθια έχουν σημαντικό ρόλο «στον εφοδιασμό του γνωστικού, συγκινησιακού και ηθικού ρεπερτορίου των παιδιών», «αποτελώντας από τα πιο σημαντικά πολιτισμικά και κοινωνικά γεγονότα της ζωής τους, λειτουργώντας ως μέσα κοινωνικοποίησης και εκπολιτισμού» (Ράπτης, 2008; Tsitsani et al., 2011: 267). Αυτό σημαίνει ότι «προμηθεύουν τα παιδιά με νέες εμπειρίες για διάφορα γεγονότα που μπορεί να συναντήσουν στην πραγματική ζωή, τους παρέχουν νέες πληροφορίες, τους επεξηγούν θέματα που τους προκαλούν περιέργεια και εστιάζονται σε συγκεκριμένα θέματα, λαμβάνοντας υπόψη τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους» (Μαλαφάντης, 2021: 12). Με άλλα λόγια, «εισάγουν τους αναγνώστες τους στον κόσμο που ζουν» και «δρουν ως αγγελιαφόροι από τον έξω κόσμο» (Gonen & Guler, 2011: 363).

Ανιχνεύοντας τον ρόλο του παραμυθιού στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της φαντασίας των παιδιών, θα επισημαίναμε ότι «το παραμύθι δεν αποτελεί απλώς προϊόν της φαντασίας, αλλά και διεγείρει τη φαντασία» (Danilewitz, 1991: 90). Είναι ένα από τα πιο κατάλληλα μέσα για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών, καθώς είναι γεμάτο από φανταστικές εικόνες και σύμβολα, παραβολές και μεταφορές, προκαλώντας τα παιδιά να ξεδιπλώσουν τη δημιουργική τους σκέψη

μέσα από τους μηχανισμούς ταύτισης με τους κεντρικούς ήρωες. «Απαιτεί την ενεργό συμμετοχή της φαντασίας του κοινού: δεν κάνει μόνο του όλη τη δουλειά. Είναι γεμάτο δράση και συναίσθημα, ικανό να δημιουργήσει αγωνία και να οδηγήσει σταδιακά σε ένα αποκορύφωμα» (Blamires, 1979: 39-40). Αυτό άλλωστε είναι και η πεμπτούσια της δημιουργικότητας η οποία «σχετίζεται με τη φαντασία στο βαθμό που το άτομο χρησιμοποιεί φανταστικές συνθέσεις ή φανταστικές αναλογίες, προκειμένου να λύσει με πρωτότυπο τρόπο το πρόβλημα που το απασχολεί» (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 1989: 1340) αλλά και της αφηγηματικής πλοκής στο πλαίσιο της καλλιέργειας αφηγηματικών δεξιοτήτων (Aravani & Themeli, 2022: 12-14). Άλλωστε το παραμύθι είναι ένα ολοκληρωμένο αφήγημα, το οποίο ορίζεται και ως «μια έκθεση ιστορικών ή φανταστικών γεγονότων, που γίνεται προφορικά ή γραπτά από ιστορικούς, μυθιστοριογράφους, θεατρικούς συγγραφείς και παραμυθάδες» (Ricoeur, 1990: 13) με βασικό χαρακτηριστικό της αφήγησής του την τριμερή δομή του. Ως εκ τούτου, βασικά χαρακτηριστικά περιεχομένου, αφηγηματικής δομής και γλωσσικής μορφής, όπως είναι η σύμβαση της αληθοφάνειας, η ανωνυμία των χαρακτήρων, η χρονική αοριστία, η τοπική απροσδιοριστία, η τάση για απλούστευση, η λιπότητα του ύφους και των εκφραστικών επιλογών, κάνουν τον κόσμο του παραμυθιού ολότελα φανταστικό που ανήκει στη σφαίρα του απίθανου και του ονείρου και παράλληλα ένα ιδανικό λογοτεχνικό υλικό που ενδείκνυται για δημιουργικό μετασχηματισμό στο ευρύτερο πεδίο της Δημιουργικής Γραφής (Αραβανή & Μπλιούμη, 2018).

➤ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η Μορφολογική θεωρία του Προπ αποτέλεσε το βασικό θεωρητικό εργαλείο ανάλυσης του παιδικού διηγήματος, καθώς το βασικό της πλεονέκτημα είναι ότι στρέφει το ενδιαφέρον του μαθητή-μελετητή στο ίδιο το κείμενο και τους μηχανισμούς του. Ο Propp κατάφερε να αναγάγει τη μελέτη του παραμυθιού σε επίπεδο ακρίβειας φυσικομαθηματικών επιστημών (Προπ, 2009: 9). Επηρεασμένος από τον formalισμό, οργάνωσε ένα νέο σύστημα ταξινόμησης των παραμυθιών ανά ζεύγη. Σύμφωνα με τον Abrams (2009: 511) ο formalισμός «αντιμετωπίζει τη λογοτεχνία πρωτίστως ως έναν εξειδικευμένο γλωσσικό τρόπο και προτείνει μια θεμελιώδη διάκριση ανάμεσα στη λογοτεχνική χρήση της γλώσσας και στην καθημερινή «πρακτική» χρήση της γλώσσας. Θεωρεί ότι η κεντρική λειτουργία της καθημερινής γλώσσας είναι να μεταφέρει στους ακροατές ένα μήνυμα ή μια πληροφορία, αναφορικά με τον κόσμο που υφίσταται έξω από τη γλώσσα. Αντιθέτως, υποστηρίζει ότι η λογοτεχνική γλώσσα εστιάζει στον εαυτό της, καθότι η λειτουργία της δεν είναι να μεταφέρει πληροφορίες παραπέρα σε κάτι εξωτερικό προς την ίδια, αλλά να προσφέρει στον αναγνώστη έναν ιδιαίτερο τύπο εμπειρίας, εφιστώντας την προσοχή του στα δικά της «μορφικά» γνωρίσματα δηλαδή στις ιδιότητες και στις εσωτερικές σχέσεις των γλωσσικών σημείων μεταξύ τους».

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ο Προπ, συγκρίνοντας εκατό ρωσικά παραμύθια που εντάσσονται στην συλλογή Αφάνασιεφ και ανήκουν στην κατηγορία των μαγικών παραμυθιών, παρατήρησε ότι αν και αλλάζουν τα ονόματα, η εξωτερική εμφάνιση, η ηλικία, το φύλο, το επάγγελμα, τα προσδιοριστικά γνωρίσματα και η κοινωνική θέση

των δρώντων προσώπων των παραμυθιών, οι πράξεις τους στην πορεία της δράσης παραμένουν ίδιες και προέβαλε την ιδέα του αδιαίρετου μοτίβου. Παράλληλα εντόπισε τα μεταβαλλόμενα μέρη του παραμυθιού (δρώντα πρόσωπα) και τις αμετάβλητες τριάντα μία λειτουργίες τους που συμβολίζονται με γράμματα -πεζά ή κεφαλαία- του λατινικού ή του ελληνικού αλφάβητου. Ως λειτουργία, εννοείται «η ενέργεια ενός δρώντος προσώπου, που ορίζεται από την άποψη της σημασίας της για την πορεία της δράσης» (ό.π.: 27).

Προπαρασκευαστικό μέρος και λειτουργίες της Μορφολογικής Θεωρίας

Το παραμύθι, όπως παρατηρεί ο Προπ, ξεκινά παρουσιάζοντας την αρχική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι ήρωες πριν ξεκινήσει η πλοκή. Απαριθμούνται τα μέλη της οικογένειας ή ο μελλοντικός ήρωας απλώς εισάγεται μέσω της παράθεσης του ονόματός του ή της μνείας της κατάστασής του. Μολονότι αυτή η αρχική κατάσταση δεν είναι λειτουργία, αντιπροσωπεύει ένα σπουδαίο μορφολογικό στοιχείο. Η αρχική κατάσταση ή αλλιώς προπαρασκευαστικό στάδιο ορίζεται με το συνθηματικό σημείο α. Συχνά στην αρχή των παραμυθιών εκφράζεται μια κατάσταση ηρεμίας και ευημερίας που πρόκειται να διαταραχθεί ή εντοπίζεται το πρόβλημα που θα πυροδοτήσει την πλοκή. Το προπαρασκευαστικό αυτό στάδιο εισάγει τον/ την αναγνώστη/ τρια στο περιβάλλον του παραμυθιού και δηλώνεται ο τόπος και ο χρόνος της ιστορίας, έστω και με ασαφείς προσδιορισμούς. Τα συνθηματικά σημεία του προπαρασκευαστικού σταδίου κάθε διήγησης, που συμβολίζονται με γράμματα -πεζά ή κεφαλαία- του λατινικού ή του ελληνικού αλφάβητου.

Οι βασικές λειτουργίες που εντοπίζονται σε κείμενα με παραμυθικά στοιχεία συνοψίζονται στο ακόλουθο πίνακα. Κάθε μια από τις βασικές λειτουργίες υποδιαιρείται επίσης σε κατηγορίες που δηλώνουν τις πιθανές παραλλαγές και διαφορετικές εκβάσεις του εκάστοτε κειμένου με παραμυθικά στοιχεία (Δεναζά, 2020).

Πίνακας 1. Οι βασικές λειτουργίες του Propp

α έλλειψη	↓ επιστροφή του ήρωα
A δολιοφθορά	M καταδίωξη του ήρωα
B μεσολάβηση	N διάσωση του ήρωα
Γ έναρξη της αντενέργειας	Ξ μη αναγνωρίσιμη άφιξη
↑ αναχώρηση του ήρωα	Ο αβάσιμες απαιτήσεις του ψεύτικου ήρωα
Δ λειτουργία του δωρητή	Π δύσκολο πρόβλημα
E αντίδραση του ήρωα	P λύση του προβλήματος
Z κάθεξη μαγικών μέσων	Σ αναγνώριση του ήρωα
H μετακίνηση	T ξεσκέπασμα του ψεύτικου ήρωα
Θ πάλη με τον κακοποιό	Υ μεταμόρφωση
I σημάδεμα του ήρωα	Φ τιμωρία του ψεύτικου ήρωα/κακοποιού
K κατανίκηση του κακοποιού	X* γάμος/ ανάρρηση στον θρόνο
Λ εξάλειψη δυστυχίας ή έλλειψης	Ψ ασαφείς μεταφερόμενες από αλλού μορφές

Πίνακας 1. Οι βασικές λειτουργίες του Propp

Ενδεικτικά παρουσιάζονται οι υποκατηγορίες και άλλης μια σημαντικής λειτουργίας της κατανίκησης του κακοποιού *K*.

K ¹	νίκη σε μάχη
*K ¹	νίκη σε αρνητική μορφή(ο ψεύτικος ήρωας κρύβεται και ο ήρωας κερδίζει τη μάχη)
K ²	νίκη ή επικράτηση σε συναγωνισμό
K ³	νίκη στα χαρτιά
K ⁴	υπεροχή κατά το ζύγισμα
K ⁵	θάνατος του εχθρού χωρίς μάχη
K ⁶	εκδίωξη του εχθρού

Πίνακας 2. Οι υποκατηγορίες της λειτουργίας K.

Πολλά παραμύθια αποτελούνται από δύο ή τρεις σειρές λειτουργιών που ο Propp τις ονομάζει κινήσεις. Κάθε νέα δυστυχία ή έλλειψη (A/α), δημιουργεί καινούργια κίνηση. Κατά την ανάλυση του κειμένου πρέπει καταρχάς να ορίσουμε από πόσες κινήσεις αποτελείται. Μια κίνηση μπορεί να ακολουθεί αμέσως μετά από κάποια άλλη, αλλά οι κινήσεις μπορούν και να περιπλέκονται². «Δεν είναι πάντοτε εύκολο να απομονώσουμε την κίνηση, αλλά είναι πάντοτε δυνατό με πλήρη ακρίβεια», όπως τονίζει ο Propp (ό.π.: 103).

Κύκλοι δράσης των δρώντων προσώπων

Ο Propp προέβη και σε κατανομή των λειτουργιών σε δρώντα πρόσωπα δημιουργώντας επτά κύκλους δράσης των ηρώων:

➤	Ο κύκλος δράσης του <i>ανταγωνιστή-κακοποιού</i> : Συμπεριλαμβάνει την δολιοφθορά (A), τη μάχη ή άλλες μορφές πάλης με τον ήρωα (Θ), την καταδίωξη (M).
➤	Ο κύκλος δράσης του <i>δωρητή-προμηθευτή</i> : Συμπεριλαμβάνει την προετοιμασία της μεταβίβασης του μαγικού μέσου (Δ) και τον εφοδιασμό του ήρωα με το μαγικό μέσο (Ζ).
➤	Ο κύκλος δράσης του <i>βοηθού</i> : Συμπεριλαμβάνει την τοπική μετακίνηση του ήρωα (H), την εξάλειψη της δυστυχίας ή έλλειψης (Λ), τη διάσωση από την καταδίωξη (N), την λύση των δύσκολων προβλημάτων (Ρ) και τη μεταμόρφωση του ήρωα (Υ).
➤	Ο κύκλος δράσης της <i>πριγκίπισσας (αναζητούμενου προσώπου)</i> και του πατέρα της: Συμπεριλαμβάνει την υποβολή δύσκολων προβλημάτων (Π), το στιγμάτισμα (Ι), το ξεσκέπασμα (Τ), την αναγνώριση (Σ), την τιμωρία του δεύτερου κακοποιού (Φ), τον γάμο(X*). Η πριγκίπισσα και ο πατέρας της, όπως παρατηρεί ο Propp, δεν θα μπορούσαν να διακριθούν με απόλυτα ακριβή διαχωριστική γραμμή σύμφωνα με τις λειτουργίες.
➤	Ο κύκλος δράσης του <i>αποστολέα</i> : Περιλαμβάνει μόνο την αποστολή (συνδετική στιγμή (B)).
➤	Ο κύκλος δράσης του <i>ήρωα</i> : Συμπεριλαμβάνει την αποστολή για αναζήτηση (Γ↑), την αντίδραση στις απαιτήσεις του δωρητή (Ε), τον γάμο (X*).
➤	Ο κύκλος δράσης του <i>ψεύτικου ήρωα</i> : Συμπεριλαμβάνει την αποστολή για αναζήτηση (Γ↑), την αντίδραση στην απαίτηση του δωρητή, πάντοτε με αρνητική έκβαση (Εαρνητ.) και έχει ως ειδική λειτουργία τις αβάσιμες απαιτήσεις (Ο).

Πίνακας 3. Οι κύκλοι δράσης του ήρωα

2. Για αναλυτική παρουσίαση των κινήσεων βλ. Πρόπ (ό.π.:102-106). Για παράδειγμα ανάλυσης κειμένου με περισσότερες από μία κινήσεις βλ. Δεναξά (ό.π.: 70-72, 75-78) στο: https://apothesis.eap.gr/bitstream/repo/45529/1/%ce%94%ce%93%ce%a165_500396_%ce%94%ce%b5%ce%bd%ce%b1%ce%be%ce%ac_%ce%91%ce%bd%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%b1%cf%83%ce%af%ce%b1_%ce%a3%ce%b5%ce%b2%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%ae-converted.pdf

«Εξωπαραμυθιακή» αξιοποίηση της θεωρίας του Propp

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η μορφολογική θεωρία έχει διευρυνθεί και έχει εφαρμοστεί σε κείμενα διαφορετικού λογοτεχνικού είδους, εθνικής προέλευσης και χρονικών περιόδων, όπως κόμικ, θεατρικών κειμένων, μυθιστορημάτων αλλά και video games (Μπαζιάκα, 2015; Bostan & Turan, 2017). Τα ερευνητικά αυτά αποτελέσματα μας δίνουν τη δυνατότητα να κάνουμε λόγο για ένα πολυχρηστικό εργαλείο που μπορεί να αποδομήσει και να αναδομήσει δημιουργικά μια πληθώρα κειμενικών ειδών. Η διαδικασία αναζήτησης και εντοπισμού των βασικών λειτουργιών του Propp σε ένα κείμενο μπορεί να θεωρηθεί η αρχή της δημιουργικής περιπλάνησης του μαθητή - αναγνώστη. Η κατανόηση της εξέλιξης της πλοκής, των κινήτρων, των επιδιώξεων και των φόβων του ήρωα, οδηγούν σε μια πρώτη βαθύτερη σχέση του με το προς μελέτη κείμενο που έπεται της αναγνωστικής πρόσληψης. Έτσι, η μορφολογική θεωρία «ξεκλειδώνει» την πλοκή και την κατατέμνει σε επιμέρους ενότητες, δίνοντας μια αίσθηση πλαστικότητας του κειμένου που επιτρέπει τον δημιουργικό του μετασχηματισμό και λειτουργεί ως κατευθυντήριο γραμμή για τη σύνθεση ή και την ανασύνθεσή του.

➤ Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ «Ο ΦΤΩΧΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΟΣΙΑ» ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Βασισμένες σε αυτά τα θεωρητικά και ερευνητικά δεδομένα σχεδιάσαμε τη συγκεκριμένη φιλαναγνωστική δράση που αποσκοπεί τόσο στην ανάπτυξη των αναγνωστικών - αφηγηματικών δεξιοτήτων των μαθητών/τριων- αναγνωστών/τριων όσο και της δημιουργικότητάς τους, μέσω της Δημιουργικής γραφής. Το σύντομο παραμύθι «ο φτωχός και τα γρόσια», ανθολογείται στο βιβλίο της Α' Γυμνασίου³ και ανήκει στον ευρύ τύπο των διηγηματικών ή κοσμικών παραμυθιών, τα οποία αναφέρονται στις περιπέτειες των ανθρώπων χωρίς να χρησιμοποιούν υπερφυσικά στοιχεία. Ειδικότερα, το συγκεκριμένο παραμύθι κατατάσσεται στην κατηγορία των διδακτικών παραμυθιών. Η ιστορία είναι γνωστή και στους μύθους του Γάλλου συγγραφέα Λαφονταίν, είχε μεγάλη διάδοση στον ελληνικό χώρο και έδωσε την έμπνευση στο θεατρικό συγγραφέα Δημήτρη Κόκκο να γράψει το κωμειδύλλιο *Η λύρα του Γερονικόλα* (1891), που παίχτηκε σε αθηναϊκά θέατρα στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.

Οι λειτουργίες του Propp που εντοπίζονται στο κείμενο

$$\alpha^5 \Delta^{1\text{αρηγ}\tau} \cdot E^1 Z^1 \Lambda^{4\text{αντι}\theta}. N^7$$

3. Διαθέσιμο στο: http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2228/Keimena-Neοellinikis-Logotechnias_A-Gymnasiou_html-empl/index11_01.html

Πρώτα παρουσιάζονται το στοιχεία της αρχικής κατάστασης (α) που επικρατεί πριν την έναρξη της πλοκής. Συγκεκριμένα, παρατηρείται παντελής έλλειψη πληροφοριών σχετικά με τον τόπο και τον χρόνο στον οποίο εξελίσσεται η ιστορία, πράγμα σύνηθες σε παραμύθια και κείμενα με παραμυθικά στοιχεία, όπου ο χωροχρονικός προσδιορισμός είναι συνήθως ασαφής -ή και εντελώς απών- προσδίδοντας έτσι στο κείμενο διαχρονικότητα. Αρχικά λοιπόν, εισάγονται οι πληροφορίες για τον ήρωα «ήταν ένας φτωχός με πολλά παιδιά». Η ανωνυμία του ήρωα διατηρείται σε όλη την έκταση της ιστορίας και το όνομά του αντικαθίσταται από τον χαρακτηρισμό «φτωχός», που δηλώνει άμεσα την κοινωνικο-οικονομική του κατάσταση, ενώ παράλληλα εισαγάγει και τον αναγνώστη-ακροατή στο βασικό πρόβλημα που θα κληθεί να αντιμετωπίσει ο ήρωας. Οι υπόλοιποι δευτερεύοντες ήρωες που πλαισιώνουν τον κεντρικό είναι η γυναίκα και τα παιδιά του, καθώς επίσης και ο πλούσιος γείτονας που διατηρεί κι αυτός την ανωνυμία του. Η πλοκή ξεκινά με την έλλειψη χρημάτων που βιώνει ο ήρωας (α⁵) και δεν προέρχεται από δολιοφθορά.

Στη συνέχεια, δεν εμφανίζονται οι λειτουργίες της μεσολάβησης (B) και της έναρξης αντενέργειας (Γ), διότι δεν παρουσιάζεται δράση του ήρωα, προκειμένου να εξαλείψει την φτώχεια στην οποία έχει περιέλθει. Αντίθετα, φαίνεται να έχει αποδεχθεί πλήρως την κατάσταση και -παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπος- φροντίζει να διασκεδάσει και να χαίρεται την κάθε στιγμή τραγουδώντας και χορεύοντας με την οικογένειά του. Επίσης απουσιάζει η λειτουργία της αναχώρησης του ήρωα από το σπίτι (↑), αφού όλη η πλοκή εξελίσσεται σε έναν τόπο, στο σπίτι του φτωχού ήρωα. Ακολουθεί η πρώτη λειτουργία του δωρητή (Δ^{1αρνητ.}) η οποία παρουσιάζεται αρνητικά, αφού ο πλούσιος γείτονας βάζει τον ήρωα σε μία δοκιμασία έχοντας δόλιους σκοπούς. Η προσφορά του πλούσιου βρίσκει ανταπόκριση στον ήρωα (Ε¹) ο οποίος φαίνεται να αντέχει στη δοκιμασία. Έπειτα γίνεται αποδέκτης του δώρου του γείτονά του (Ζ¹), το οποίο όμως, αν και φαινομενικά επιλύει το πρόβλημα του ήρωα, επί της ουσίας δεν τον οδηγεί στην εξάλειψη της δυστυχίας αλλά αντίθετα του την προκαλεί (Λ^{4αντιθ.}). Η τελευταία λειτουργία είναι αυτή της διάσωσης του ήρωα μέσω της αποφυγής του πειρασμού δολοφονικών αντικειμένων (Ν⁷).

Τα δρώντα πρόσωπα και οι κύκλοι δράσης

Οι δύο ήρωες, ο φτωχός και ο πλούσιος, δημιουργούν ένα από τα κλασικά αντιθετικά ζεύγη των παραμυθιών. Οι αντιθέσεις τους όμως δεν περιορίζονται μόνο στην κοινωνικοοικονομική τάξη που ανήκουν, αλλά και στο ότι ο ένας είναι ευτυχής (αν και φτωχός), ενώ ο άλλος δυστυχής (αν και πλούσιος). Ο φτωχός παρουσιάζεται γεμάτος κέφι και όρεξη για ζωή, ενώ ο πλούσιος ζηλόφθων και πανούργος. Τα υπόλοιπα πρόσωπα που αναφέρονται δε διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, αλλά πλαισιώνουν τους ήρωες, αναδεικνύοντας στοιχεία του χαρακτήρα τους. Ο φτωχός είναι ο κεντρικός ήρωας της πλοκής και εντάσσεται στον κύκλο δράσης του ήρωα. Και σε αυτό το κείμενο, η δράση είναι εξαιρετικά περιορισμένη και εντοπίζεται κυρίως στη συναισθηματική εσωτερική πάλη του ήρωα για την αξιοποίηση των χρημάτων. Από τη άλλη ο πλούσιος, παρότι λειτουργεί με δόλο, δεν μπορεί να θεωρηθεί εχθρός του ήρωα, ίσως θα ήταν καλύτερα να τον εκλάβουμε ως εχθρικό δωρητή που βάζει εμπόδια

στον φτωχό. Ο βασικότερος λόγος που δεν μπορεί να ενταχθεί στον κύκλο δράσης του ανταγωνιστή - κακοποιού είναι η απουσία μάχης ή καταδίωξης.

➤ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ

Η μορφολογική ανάλυση του παραμυθιού οδήγησε στην αποδόμησή του και στην καλύτερη κατανόηση της αρχιτεκτονικής της πλοκής του, πράγμα που διευκολύνει τη δημιουργική του ανασύνθεση μέσα από δραστηριότητες δημιουργικής γραφής. Οι προτεινόμενες δραστηριότητες χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες αυτές που διευκολύνουν την αναγνωστική ανταπόκριση και την πρώτη προσέγγιση και κατανόηση της πλοκής από τους/ τις μαθητές/ τριες· αυτές που στηρίζονται στον μετασχηματισμό του κειμένου με την αξιοποίηση των διαδοχικών λειτουργιών του Προπ. και αυτές που βασίζονται στη διακειμενικότητα και προωθούν τον λογοτεχνικό ανασχηματισμό του κειμένου που συνδιαλέγεται με άλλα κείμενα.

Κατανόηση-πρόσληψη κειμένου

Ως πρώτη δραστηριότητα προτείνεται ο εντοπισμός των λειτουργιών του προς μελέτη κειμένου από τους/ τις μαθητές/ τριες. Αυτή η δραστηριότητα, απαιτεί μια εξοικείωση των μαθητών/ τριων με τη μορφολογική θεωρία και οδηγεί στην «αποδόμηση» του παραμυθιού και στην κατανόηση της αρχιτεκτονικής του δομής. Προβάλλει ακόμα τις αιτιακές σχέσεις των πράξεων του ήρωα και βοηθά στην κατανόηση των κινήτρων και της στοχοθεσίας του.

Σε συνέχεια της πρώτης δραστηριότητας, προτείνεται η διερεύνηση των κύκλων δράσης του ήρωα, όπως αυτοί διατυπώθηκαν από την Μορφολογική Θεωρία του Προπ. Με αυτόν τον τρόπο, αναδεικνύεται και διασαφηνίζεται ο αντιπροσωπευτικός χαρακτήρας του παραμυθικού ήρωα και γίνονται πιο εύκολα κατανοητές οι πράξεις και οι επιδιώξεις του.

Η τρίτη προτεινόμενη δραστηριότητα στηρίζεται στις ημικατευθυνόμενες ασκήσεις. Κατά τον Wicke (1997:44) οι ημικατευθυνόμενες ασκήσεις βοηθούν τους/ τις μαθητές/ τριες να ενεργοποιούν τις υπάρχουσες γνώσεις τους, ενώ δημιουργούν μια σχέση διάδρασης, ανάμεσα στις κατεκτημένες και τις νέες γνώσεις. Η μορφολογική θεωρία μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για την κατανόηση του κειμένου με τη δημιουργία μιας ημικατευθυνόμενης περίληψης, στηριζόμενης στη διαδοχή των λειτουργιών του Προπ. Δίνοντας στους/ στις μαθητές/ τριες την αναπαράσταση των λειτουργιών που εντοπίζονται στο «Ο φτωχός και τα γρόσια» ($\alpha^5 \Delta^{1\alpha\rho\eta\tau.} \cdot \epsilon^{1\alpha\rho\eta\tau.} \cdot \mathbf{Z}^1 \Lambda^{4\alpha\nu\tau\theta.} \cdot \mathbf{N}^7$) τους παρουσιάζεται η σχεδιαγραμματική απεικόνιση του παραμυθιού, που τους/ τις βοηθά να εστιάσουν στα κυριότερα σημεία του παραμυθιού και να δημιουργήσουν την δική τους περίληψη, όπως φαίνεται στον ακόλουθο πίνακα:

α^5	Ο φτωχός σε αντίθεση με τον πλούσιο γείτονα έχει έλλειψη χρημάτων
$\Delta^{1\text{αρηγ.}}$	Ο πλούσιος δίνει χρήματα στον φτωχό με απώτερο σκοπό τη στέρηση της ευτυχίας του
$\Xi^{1\text{αρηγ.}}$	Ο ήρωας αντέχει τη δοκιμασία και
Z^1	Δέχεται τα χρήματα. Η προσφορά βρίσκει ανταπόκριση.
$\Lambda^{4\text{αντιθ.}}$	Τα χρήματα όχι απλά δεν επιλύουν το πρόβλημα του ήρωα αλλά του στερούν και την ευτυχία, οδηγώντας τον στην αποστασιοποίηση και την εσωστρέφεια. Οι σκέψεις για την αξιοποίηση των χρημάτων τον βασανίζουν.
N^7	Τέλος, ο ήρωας διασώζεται μέσω της αποφυγής του πειρασμού των χρημάτων, αφού τα επιστρέφει στον πλούσιο και ξαναβρίσκει την ψυχική του γαλήνη.

Πίνακας 4. Ημικατευθυνόμενη περίληψη

Δημιουργική ανασύνθεση κειμένου

Κατά τον Rodari (2003: 204) «η δημιουργικότητα σπάει διαρκώς τα σχήματα της εμπειρίας και χειρίζεται με διαφορετικό τρόπο αντικείμενα και έννοιες», σε μια προσπάθεια ενίσχυσης της δημιουργικότητας και της αυτενέργειας των μαθητών/τριων με το παραμύθι, μπορεί να τους ζητηθεί να εμπλουτίσουν την ιστορία προσθέτοντας τις λειτουργίες που απουσιάζουν. Εναλλακτικά, στο πλαίσιο αυτό μπορεί να τους ζητηθεί η αλλαγή του τέλους του παραμυθιού. Αφού παρουσιαστεί η θεωρία των επτά κύκλων δράσης του ήρωα, μπορεί να ζητηθεί στα παιδιά να γράψουν μια δική τους συνέχεια και να αλλάξουν τελείως την εξέλιξη της ιστορίας. Οι μαθητές/τριες δεν είναι αναγκαίο να αποδεχθούν το κείμενο «αυτό καθαυτό», αλλά είναι σημαντικό να προωθηθεί μια διαδραστική σχέση με τον/την αναγνώστη/τρια (Αραβανή, 2018).

Μια ακόμη δραστηριότητα προκύπτει αν αναρωτηθούμε πώς θα ήταν η ιστορία αν τροποποιούνταν το προπαρασκευαστικό στάδιο. Σε αυτό το σημείο, σύμφωνα με τον Propp δίνονται οι βασικές πληροφορίες για τον τόπο, τον χρόνο και τους ήρωες. Ας δώσουμε την ευκαιρία στους/στις μικρούς/ες συγγραφείς να μεταφέρουν την πλοκή σε όποια εποχή και τόπο επιθυμούν κάνοντας και τις απαραίτητες αλλαγές στο περιεχόμενο του παραμυθιού, χωρίς όμως να αλλοιώσουν τη διαδοχή των λειτουργιών, όπως αυτές εντοπίστηκαν στο αρχικό κείμενο.

Ακόμα, παραλλάσσοντας τη δημιουργική εργασία, που πρότεινε ο Σουλιώτης (2012: 111) για μετασχηματισμό του κειμένου σε δελτίο καιρού, θα μπορούσε να ζητηθεί από τους/τις μαθητές/τριες η μορφοποίηση του παραμυθιού σε θέμα που

παρουσιάζεται σε δελτίο ειδήσεων. Η παρουσίαση της επικαιρότητας έχει ταυτιστεί με τον αποστασιοποιημένο και αντικειμενικό λόγο, που είναι απαλλαγμένος από περιττές λεπτομέρειες. Το παραμύθι από την άλλη, αν και αρκετά λακωνικό ως προς τις περιγραφές του, χαρακτηρίζεται από έντονη συγκινησιακή φόρτιση και διαρκείς ανατροπές. Η εφαρμογή της μορφολογικής θεωρίας επιτρέπει στον/στη μαθητή/τρια να κατανοήσει τη δομή του παραμυθιού, να διαχωρίσει τις σημαντικές από τις περιττές –ως προς την πλοκή– πληροφορίες και να συνδέσει τη δράση των ηρώων με τη σχέση αιτίου-αιτιατού. Έχοντας κατακτήσει τα παραπάνω, μπορεί να πειραματιστεί δημιουργικά και να μετασχηματίσει τον λόγο σε ένα εντελώς διαφορετικό ύφος, στο οποίο κυριαρχεί η αναφορική λειτουργία της γλώσσας, η σοβαρότητα του ύφους και η σύντομη αλλά κατατοπιστική παρουσίαση του περιεχομένου.

Επιπλέον, μπορεί να ζητηθεί από τους/τις μαθητές/τριες να δημιουργήσουν νέες κινήσεις στο παραμύθι. Η πλοκή του παραμυθιού, που αναλύθηκε παραπάνω, λήγει με τη λειτουργία Ν⁷ της επιστροφής των χρημάτων στον πλούσιο και της αποκατάστασης της ευτυχίας, παρότι η φτώχεια δεν επιλύεται. Πολλά παραμύθια ολοκληρώνονται σε αυτήν τη λειτουργία. Ως δημιουργική δραστηριότητα θα μπορούσε να δοθεί στους/στις μαθητές/τριες να συνεχίσουν την ιστορία σύμφωνα με τη διαδοχή των λειτουργιών του Προπ. Εάν μετά τη λειτουργία της διάσωσης του ήρωα (Ν), εμφανιστεί ξανά η λειτουργία της δολιοφθοράς ή της έλλειψης (Α, α), με άλλο αντικείμενο αναζήτησης αυτή τη φορά, ξεκινά μια καινούργια διήγηση ή «κίνηση» όπως την ονομάζει ο Προπ. Στη συνέχεια, επαναλαμβάνονται πάλι όλες οι λειτουργίες από την αρχή, η έναρξη αντενέργειας, οι λειτουργίες που σχετίζονται με τον δωρητή κ.ο.κ. Ουσιαστικά οι μαθητές/τριες καλούνται να δημιουργήσουν μια νέα «κίνηση» ή περιπέτεια παίρνοντας αυτή τη φορά ως αφετηρία μία νέα έλλειψη του φτωχού ή δολιοφθορά του πλούσιου για να του στερήσει την ευτυχία.

Μια ακόμη δημιουργική πρόταση είναι ο μετασχηματισμός του παραμυθιού σε συνταγή μαγειρικής. Ο εντοπισμός και η καταγραφή των λειτουργιών στο παραμύθι, δίνει τη δυνατότητα μιας σχεδόν σχεδιαγραμματικής παρουσίασης του κειμένου. Από αυτό το στάδιο εύκολα μπορούν εύκολα οι μαθητές/τριες να μεταβούν στην παρουσίαση του παραμυθιού σε μορφή συνταγής μαγειρικής (π.χ. Υλικά: ένας ευτυχισμένος φτωχός, ένας δυστυχισμένος πλούσιος, τραγούδι, προβληματισμός και δόλος. Παρασκευή: Αρχικά, βάζουμε σε ένα μπολ το φτωχό και τα χρήματα και ανακατεύουμε καλά, στη συνέχεια...)

Επίσης, μπορεί να ζητηθεί από τους/τις μαθητές/τριες η μετατροπή του παραμυθιού σε θεατρικό κείμενο. Ο εντοπισμός και η κατάταξη των ηρώων στους κύκλους δράσης αποδελτιώνει την πλοκή, αποσαφηνίζοντας τη δράση τους και φανερώνοντας τα κίνητρά τους. Αυτή η κατανόηση του έργου επιτρέπει στον/στη μαθητή/τρια - αναγνώστη/τρια να γνωρίσει σε βάθος τους ήρωες ακόμα κι αν δεν παρουσιάζονται πολλές λεπτομέρειες για αυτούς. Μια δραστηριότητα δημιουργικής γραφής θα ήταν να μετατρέψουν το έργο ή μέρος αυτού σε θεατρικό-διαλογικό κείμενο. Η θεατρική γραφή μέσω της τεχνικής του “show don’t tell” θέτει στο κέντρο τον ήρωα και εξελίσσει την ιστορία μέσω της δράσης του. Η μορφολογική θεωρία μπορεί να φανεί πολύ χρήσιμη στον μετασχηματισμό του κειμένου, αφού εστιάζει ακριβώς στις πράξεις των ηρώων. Θα μπορούσε να ζητηθεί από τους/τις μαθητές/τριες να εργαστούν ομαδοσυνεργατικά και να δραματοποιήσουν τον διάλογο στην ολομέλεια της τάξης.

Διακειμενικότητα

Ο δημιουργικός ανασχηματισμός, τέλος, μπορεί να λειτουργήσει και σε επίπεδο διακειμενικότητας. Σε ποιες εκπλήξεις θα ερχόμασταν αντιμέτωποι αν βάλουμε τον Χανς από το διήγημα «ο πιστός φίλος» του Όσκαρ Ουάιλντ ως βοηθό ή δωρητή στην πλοκή του κειμένου «Ο φτωχός και τα γρόσια» ή αν εμφανιστεί αντίστοιχα ο σοφός γέρος από «Το πιο γλυκό ψωμί» να βοηθήσει τον φτωχό στην αξιοποίηση των χρημάτων; Αφού εξηγήσουμε στους/στις μαθητές/τριες τη θεωρία των λειτουργιών και των κύκλων δράσης, μας δίνεται η δυνατότητα να μεταφέρουμε ήρωες από το ένα κειμενικό περιβάλλον στο άλλο, ώστε να αλληλεπιδράσουν μετασχηματίζοντας με αυτόν τον τρόπο την πλοκή. Άλλωστε όπως τονίζει και ο Σουλιώτης (2012: 13) η δημιουργική γραφή βοηθά τους/ τις μαθητές/τριες «να συνειδητοποιήσουν, με άμεσο τρόπο, και να ευαισθητοποιηθούν απέναντι στη διαδικασία της λογοτεχνικής γραφής και γενικά της καλλιτεχνικής έκφρασης ως τρόπου με τον οποίο τα άτομα (οι δημιουργοί) δεν «περιγράφουν» απλώς το περιβάλλον τους, αλλά παρεμβαίνουν δυναμικά σε αυτό». Αυτή η παρέμβαση μπορεί να επιτευχθεί και με τη δημιουργία νέων ιστοριών από τους/ τις μαθητές/τριες, διατηρώντας τα δρώντα πρόσωπα και δημιουργώντας νέα πλοκή σε χώρο και χρόνο της επιλογής τους. Σε ποιες περιπτώσεις θα μπορούσαν να συνυπάρξουν ο φτωχός και ο Χανς ή πλούσιος γείτονας και σοφός γέρος; Σε αυτήν την περίπτωση οι μαθητές/τριες είναι ελεύθεροι να δημιουργήσουν τη δική τους σειρά λειτουργιών με μόνο δεδομένο τους ήρωες από διαφορετικά κείμενα που θα πρέπει να συνυπάρξουν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Η Μορφολογική Θεωρία του Προπ, έχει βρει εφαρμογή σε διαφορετικά κειμενικά είδη που εμπεριέχουν ή όχι παραμυθικά στοιχεία. Αυτή ακριβώς η διευρυμένη εφαρμογή της, τη μετατρέπει σε ένα πολυχρηστικό εργαλείο που μπορεί να αξιοποιηθεί στη διδακτική διαδικασία, προωθώντας τη δημιουργικότητα των μαθητών/τριων, στοχεύοντας στον λογοτεχνικό γραμματισμό και την καλλιέργεια της φαντασίας. Οι διδακτικές προτάσεις που περιελήφθησαν σε αυτήν την παρουσίαση, μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο του μαθήματος της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας τόσο για την κατανόηση των κειμένων, όσο και για τον δημιουργικό ανασχηματισμό τους με την αξιοποίηση της Μορφολογικής Θεωρίας και της διακειμενικότητας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Aravani, E., & Themeli, S. (2022). Literacy and Literature: Developing Narrative Creative Skills through Creative Writing. *Journal of Education and Practice*, 13, 12-23. Retrieved from <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEP/article/view/58568/60463>
- Blamires, D. A. (1979). The challenge of fairytales to literary studies. *Critical Quarterly*, 21, 33-40.
- Bostan, B., & Turan, O. (2017). Deconstructing Game Stories with Propp's Morphology. In *Proceedings of the Eurasia Graphics 2017 Conference*. Istanbul.
- Collins, F. (1999). The use of traditional storytelling in education to the learning of literacy skills. *Early Child Development and Care*, 152, 77-108.
- Collins, L. (2010). Autonomy and authorship: Storytelling in children's picture books. *Hypatia*, 25, 174-195.
- Danilewitz, D. (1991). Once upon a time... The meaning and importance of fairy tales. *Early Child Development and Care*, 75, 87-98.
- Gonen, M., & Guler, T. (2011). The environment and its place in children's picture story books. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 15, 3633-3639.
- Ricoeur, P. (1990). *Η αφηγηματική λειτουργία* (Μτφ. Β. Αθανασόπουλος). Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Tsitsani, P., Psyllidou, S., Batzios, S. P., Livas, S., Ouranos, M., & Cassimos, D. (2011). Fairy tales: a compass for children's healthy development – a qualitative study in a Greek island. *Child: Care, Health and Development*, 38(2), 266-272.
- Wicke, R. (1997). *Vom Text zum Projek*. Berlin: Cornelson.
- Αναγνωστόπουλος, Β., Δ. (1997). *Τέχνη και τεχνική τον παραμυθιού*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Αραβανή, Ε., & Μπιλιούμη, Α. (2018). Δημιουργώντας στο Νέο Δημιουργικό Σχολείο! Ιδέες και τεχνικές Δημιουργικής Γραφής για το μάθημα της Λογοτεχνίας. Στο Γ. Παπαδημητρίου & Χ. Κωσταρής (Επιμ.), *Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα: Αναζητώντας την καινοτομία, την τέχνη, τη δημιουργικότητα, Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου*. Αθήνα: Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΔΙΣΥ. 195-205. Ανακτήθηκε από <https://www.ekedisy.gr/praktika-3ou-synedrioy/>
- Αυδίκος, Ε. Γ. (1999). *Μια φορά κι έναν καιρό... Αλλά, μπορεί να γίνει και τώρα. Η εκπαίδευση ως χώρος διαμόρφωσης παραμυθάδων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δεναζά, Α. (2020). *Ανιχνεύοντας τις λειτουργίες του Propp και τους κύκλους δράσης του ήρωα στα ανθολογημένα παραμύθια και λογοτεχνικά κείμενα με παραμυθικά στοιχεία στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας των τριών τάξεων του Γυμνασίου: Μια συγκριτική συνεξέταση* (Αδημοσίευτη διπλωματική εργασία). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε από https://apothesis.eap.gr/bitstream/repo/45529/1/%ce%94%ce%93%ce%a165_500396_%ce%94%ce%b5%ce%bd%ce%b1%ce%be%ce%ac_%ce%91%ce%bd%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%b1%cf%83%ce%af%ce%b1_%ce%a3%ce%b5%ce%b2%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%ae-converted.pdf
- Κανατσούλη, Μ. (2007). *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Κλιάφα, Μ. (1977). *Παραμύθια της Θεσσαλίας*. Αθήνα: Κέδρος.
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (1989). Δημιουργικότητα. Στο *Παιδαγωγική - Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό. Τόμος Γ'*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. 1337-1343.
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2006). Παιδαγωγικές διαστάσεις της λογοτεχνίας. *Νέα Παιδεία*, 119, 64-78.
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2011). *Το παραμύθι στην εκπαίδευση: Ψυχοπαιδαγωγική διάσταση και αξιοποίηση*. Αθήνα: Διάδραση.

- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2014). Το παραμύθι και η δημιουργικότητα των παιδιών. *Κείμενα Ηλεκτρονικό Περιοδικό Παιδικής Λογοτεχνίας*, 18, 1-26. Ανακτήθηκε από <http://keimena.ece.uth.gr/main/t18/04-malafantis.pdf>
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2021). Η αφήγηση του παραμυθιού ως μέσο ανάπτυξης της δημιουργικότητας του παιδιού. *Mused Μουσείο-Σχολείο-Εκπαίδευση*, 2, 10-28. Ανακτήθηκε από <https://efe.library.upatras.gr/mused/article/view/4211/4161>
- Μερακλής, Μ. Γ. (1986). Το παραμύθι και το παιδαγωγικό του περιεχόμενο. *Διαδρομές*, 2, 88-90.
- Μερακλής, Μ. Γ. (1992). *Έντεχνος λαϊκός λόγος*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Μερακλής, Μ. Γ. (1996). Ο *Max Lüthi* και το ευρωπαϊκό παραμύθι. Στο Ε. Γ. Αυδίκος (Επιμ.), *Από το παραμύθι στα κόμικς: Παράδοση και νεωτερικότητα*. Αθήνα: Οδυσσέας. 5-24.
- Μπαζιάκα, Α. (2015). *Η αξιοποίηση των ΤΠΕ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο. Εφαρμογές για την προσέγγιση ανθολογημένων κειμένων από τις παρευξείνιες χώρες*. (Αδημοσίευτη διπλωματική εργασία). Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Ανακτήθηκε από <https://repo.lib.duth.gr/jsrui/handle/123456789/13898>
- Προπ, Β. Γ. (2009). *Μορφολογία του παραμυθιού: η διαμάχη με τον Κλωντ Λεβί Στρως και άλλα κείμενα* (Μτφ. Αρ. Παρίση) (3η έκδ.). Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Ράπτης, Δ. Ε. (2008). Η παιδαγωγική και διδακτική σημασία των λαϊκών αφηγήσεων στη σύγχρονη μαθησιακή διαδικασία. *Παιδαγωγική: Θεωρία και πράξη*, 2, 133-152.
- Ροντάρι, Τ. (2003). *Γραμματική της φαντασίας, Πώς να φτιάχνουμε ιστορίες για παιδιά*, Αθήνα. Τεκμήριο.
- Σουλιώτης Μ. (2012). *Δημιουργική γραφή. Οδηγίες πλεύσεως, βιβλίο εκπαιδευτικού*. Κύπρος: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού-Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.